

AZ INTERNÁLÁS MINT RENDÉSZETI VÁLASZ ÁLLAMBIZTONSÁGI ÉS
ÁLLAMRENDEZETI KIHÍVÁSOKRA 1919-1945 KÖZÖTT⁷⁷⁰

Internálások az I. világháború után

Az 1918 október végi – november eleji eufóriát, majd zűrzavart követően a korabeli magyar politikai elitben is szembesült, azzal, hogy az elért eredményeikkel a magyar társadalom nem minden tagja és csoportja egyformán elégedett. Sőt, egyenesen voltak olyanok, akik elégedetlenségüknek nem pusztán hangot adtak, hanem a regnáló hatalom ellen egyenesen szervezkedtek. Ezek ellen 1918 végén – 1919 elején a kormányok még a rendőrség segítségével, jogilag szabályozott úton akartak fellépni, tán abban a (is) hitben ringatva magukat, hogy elszigetelt, kis, támogatás nélküli sejtekről van szó. Ennek a hivatalos fellépésnek okait, módjait és mikéntjeit volt hivatott rendezni az 1919. február 22-én kiadott XX. néptörvény, amely „*A forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről*” szólt. Erre hivatkozva több közéleti, elsősorban karlista, de legalábbis legitimista személyt internáltak.

A Tanácsköztársaság bukása után hatalomra került ellenforradalmi erők célkeresztjében azonban immár a kommunisták álltak, s gyakorlatilag minden rendészeti-biztonsági rendelkezés ellenük irányult, vagy legalábbis a gyakorlatban így csapódott le. 1919. december 5-én adta ki Beniczky Ödön belügyminiszter a 91383/1919 sz. BM rendeletet, amely az „*állam biztonságára vagy a közrendre és közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, valamint gazdasági okokból káros egyének őrizetbe vételéről*” szólt.⁷⁷¹

Érdemes megjegyezni, hogy a rendelet 1. §-a az országban tartózkodó külföldiekre, valamint a velük egy háztartásban élőkre vonatkozott.⁷⁷² Amennyiben a rendelt címében foglalt kategóriákba estek, akkor őrizetbe-vételüket és internálásukat, majd kitiltásukat haladéktalanul kezdeményezni kell. Ez a passzus rögzíti, hogy „*A megszállás alatt lévő területek lakossága a békeszerződés megkötéséig külföldinek nem tekinthető.*”⁷⁷³

⁷⁷⁰ A tanulmány a szerző készülő Ph.D. dolgozatának internálásokkal és internálótáborokkal foglalkozó fejezeteinek alapján, azokat felhasználva készült.

⁷⁷¹ Belügyi Közlöny 1919. 56. szám, 1588-1589. o.

⁷⁷² Ezzel kapcsolatban érdemes idézni a *Zalai Közlöny* egyik 1919. december 6-i A galíciai zsidók internálása című cikkét: „*A galíciai és orosz-lengyel zsidókat pár napon belül az utolsó szál emberig eltoloncolják. Ez természetesen nemcsak Budapesten fog megtörténni, hanem az ország összes városaiban. Ezidőszerint internálási helyül még csak Hajmáskér van kijelölve, mivel azonban ez egyedül föltétlen kevésnek fog bizonyulni a több százezerre menő zsidó és bolsevista tömegek befogadására, még egyéb helyeken is fel fognak állítani a hajmáskérihez hasonló katonai internálótáborokat. Az internáltak ellátásáról gondoskodva lesz. Azok azonban, kik megfelelő vagyonnal rendelkeznek, kötelesek lesznek az államnak az ellátásukkal járó kiadásokat megtéríteni. Az elszállításukat külön e célra beállított vonatokkal fogják lebonyolítani. Értesülésünk szerint több ilyen „zsidó-vonatot” fognak beállítani és az eltoloncolást már hétfőn meg is kezdik.*” <http://zalaikozlony.nagykar.hu/keptar/6167/46446/reszletek.html> (Letöltés ideje: 2012. 04. 28.)

⁷⁷³ Uo.

A rendelet kizárta a fellebbezés lehetőségét, a döntés gyakorlatilag mindenhol a rendőrség kezében volt: „... a budapesti államrendőrség hatósága területén a budapesti rendőrfőkapitány, vidéken az elsőfokú rendőrhatalóság előterjesztésére a törvényhatóság első tisztviselője, illetőleg az államrendőrség hatósága területén a kerületi főkapitány határoz.” Az internálásokról azonban a végső szót azonban minden esetben a belügyminiszter mondja ki.⁷⁷⁴ A rendelet további paragrafusai viszonylag részletesen szabályozták az internálás menetét, az internált jogait és lehetőségeit. Ezek a részek meglehetősen hosszúak és részletezőek.

Talán ad némi pikantériát a fenti rendeletnek, hogy pontosan ekkor és ebben a *Belügyi Közönyben* tette közzé a kormány a 6335/1919 sz. ME rendeletét is. Ebben a következőket olvashatjuk: „Szigorú kötelességévé teszi a magyar kormány valamennyi hatóságnak és hatósági közegnek, hogy tartózkodjék minden olyan intézkedéstől vagy magatartástól, amely a szabadságjogok gyakorlását akadályozná vagy lehetetlenné tenné. A hatóságnak mindazon tagja vagy közege ellen, aki e rendelkezést megsérti vagy kijátssza, a büntető vagy fegyelmi eljárást haladéktalanul folyamatba kell tenni”

Az internálásról szóló rendeletet Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök, aki ellátta a belügyminiszteri feladatokat is⁷⁷⁵, 1920. március 27-én módosította az 4352/1919 sz. BM rendeletben. Ebben vezetetik be, s egyben írják le részleteiben a „rendőrhatalósági felügyelet alá helyezés” fogalmát. Magának az internálás okainak, menetének stb. szabályozásában nem történt ekkor változás.

Lényegi változás a Bethlen és Peyer közti tárgyalások, majd paktum megkötésével párhuzamosan történtek. A 13920/1920 sz. BM rendelet már előírta, hogy hivatalból minden internálási ügyet 3 hó után felül kell vizsgálni. Ennek eredményét a belügyminiszter elé kell terjeszteni, aki ezen ismeret birtokában dönt a további hatósági eljárásról vagy esetleg annak felfüggesztéséről. Az utolsó jelentős e tárgy körben rendelet az 1922. február 10-én kiadott 3000/1922 sz. BM rendelet volt.⁷⁷⁶

A rendelet egyrészt rögzítette, hogy akinek van lakása, munkája és valaki felelősséget vállal érte, az elbocsátható, csupán megfigyelés alatt kell csak tartani. Ugyanakkor mindazoknak internálását elrendeli, akik akár nyílt, akár titkos izgatással a magyar nemzeti állami rendjének, belső békéjének és a fennálló társadalmi rendnek megbontására törekcszenek.⁷⁷⁷

1919-1922 közötti időszakban, bármilyen meglepőnek is tűnik, jóval kevesebb internálótábor működött, mint például a II. világháború alatt. A szoroson és szigorúan értelemben vett internálások a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak, mint ahogyan az a fentebb citált rendeletekből is kiderült. A kezdeti időszakban Szirmay Andor rendőr-főkapitány alá tartoztak ezek az ügyek. Szirmay tapasztalt, rutinos rendőr volt, aki azonban csakhamar nyugállományba vonult. Utódja 1920. április 3-i hatállyal Barkóczy László lett, aki azonban nem rendőr volt, hanem minisztériumi alkalmazott (miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszteri titkár), akit azonban 1920. november 6-án felmentették. Alig több mint fél éves működése alatt

⁷⁷⁴ Uo.

⁷⁷⁵ Simonyi Semadamot később Dömötör Mihály váltotta a belügyi tárca élén. Dömötör egyik legfontosabb intézkedése a szabadkőműves páholyok feloszlata volt (1920. május 18. 1550/1920 sz. BM. rendelet), mivel őket tekintették a háború kirobbantóinak és Magyarország feldarabolóinak.

⁷⁷⁶ Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, 1922. szám 221-223. o.

⁷⁷⁷ Uo.

számos panasz érkezett ellene. Nem engedte, hogy élelmiszert vásároljon a zalaegerszegi internálótábor a foglyoknak, nem reagált a rossz állapotokat leíró jelentésekre sem. Bukásához nyilván nagy mértékben hozzájárult, hogy komoly korrupciós vádak is felmerültek ellene: 80 ezer -150 ezer korona ellenében bárkinek elintézte az internálótáborból való szabadulást. Az ügy olyan méretű vihart kavart, amelyre már a belügyi vezetésnek is reagálnia kellett. Ferdinandy Gyula belügyminiszter így végül kénytelen volt meneszteni Barkóczyt.⁷⁷⁸ Utódjául Baksa Jánost⁷⁷⁹ rendőr-főtanácsost nevezte ki, aki egészen 1922 novemberéig vezette a Belügyminisztérium Internáló Osztályát, mikor is az osztály beolvadt a Közbiztonsági Főosztályba. Vagyis 1922 végére az internálások nem jelentettek akkor és annyi munkát a belügynek, hogy miatta egy külön szervezeti egységet tartson fenn a minisztérium kebelében.

Mint már utaltunk rá, internálótábor mellett működtek más fajta táborok is a '20-as évek elejének Magyarországon. Ezek elsősorban a katonasághoz, pontosabban a Honvédelmi Minisztériumhoz köthetőek. Mindez nem lehet meglepő, hisz a háború végén egyrészt a Magyar Királyság területén lévő hadifogolytáborok – és azok lakói mellett – új gondként lépett fel a frontról, illetve az antant fogságból hazaözönlő katonák tömege. Ugyanakkor az is igaz, hogy nem egy esetben nehéz megkülönböztetni ezeket a táborokat egymástól, mi több, az esetek egy részében egy helyen, párhuzamosan működtek a különböző táborok.

Érdeemes megjegyezni, hogy a magyar katonák összegyűjtése jóval az országhatárokon kívül megkezdődött, hisz a többségük messze Magyarországtól harcolt, s hazatérésük megszervezése önmagában sem volt kis logisztikai feladat. Ezek a gyűjtőhelyek jellemzően 1920-21 között működtek, hasonlóan az un. Határmenti fogadóállomásokhoz. Ezek Bruck – Királyhida (később: Hegyeshalomra, majd Csornára telepítették át, majd visszakerült végül Hegyeshalomra), Savanyúkút, Sátoraljaújhely és Szentgotthárd településeken létesültek. Az így hazavergődött katonákat ez után küldték el még az un. leszerelő táborok valamelyikébe. Itt nem csak 14 napos egészségügyi karanténon kellett túlesniük, hanem itt próbálták meg kiszűrni közülük a bolsevik/kommunista, illetve bolsevik/kommunista gyanús személyeket. Ezt a munkát rutinos, kémelhárítási feladatokban jártas katonákra bízta, akik feladatukat komolyan, tán egyes esetekben túl komolyan is vették. Ilyen szűrőtábor működött Csóton⁷⁸⁰, Inotán és Zalaegerszegen. Ezen dunántúli települések mellett a románok által megszállt országrészekben is voltak leszerelő illetve hadifogolytáborok, de ide zárták be – praktikusán – 1919. augusztus 1. után a volt tanácsköztársasági vezetőket is. Érdeemes

⁷⁷⁸ Az MTI 1920. november 9-ei napi tudósítása szerint Barkóczyt a saját kérésére helyezték át más osztályra addig, míg ügye tisztázódik: Forrás: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28bark%F3czy%20%29&s=SORT&m=1&a=ec> (Letöltés ideje: 2012. 04. 29.)

⁷⁷⁹ Baksa János (Keszthely, 1878. augusztus 19. – ?) - rendőrfőkapitány-helyettes, lapszerkesztő. 1906-ban lépett a fővárosi államrendőrség szolgálatába. 1928-ban címzetes, 1935-ben valóságos rendőrfőkapitány-helyettes, 1936-ban a közigazgatási osztályt vezette. Szerkesztette a Rendőrségi almanachot (1923), főszerkesztője volt A Rend című szaklapnak.

⁷⁸⁰ Magából a táborból semmi nem maradt meg, annak 1923-as felszámolása után elbontották a tábor. Bár 1915. és 1923. között működött Csóton valamilyen besorolású tábor, de írásos dokumentáció gyakorlatilag nem maradt fenn a táborról. A csóti tábor utolsó lakói orosz, vagy inkább a cári Oroszország területéről származó asszonyok voltak, akiket a hazatért hadifoglyok feleségként hoztak haza. Többségüket azonban nem engedték letelepedni Magyarországon, hanem a tábor 1923-as felszámolása után Budapesten keresztül visszazállították őket eredeti lakhelyükre, ami akkor már jórészt a Szovjetunió területén feküdt.

tán megjegyezni azt is, hogy a mindennapi életben, de különösen a sajtóban bármilyen, állam által fenntartott tábor internálótábor volt, független annak valós és gyakran nevében is rejlő funkciójától.

„Igazi” internálótábor eleinte csak Hajmáskéren működött, létrejötté 1919 őszére datálható, megszűnése pedig 1920 áprilisára. Az öthektáros területen fekvő, háromszintes, összesen 6000 négyzetméter alapterületű hajmáskéri kastély 1906-ban, tehát még az Osztrák-Magyar Monarchia idején császári és királyi tüzérségi „lövőiskolának” építették. Az utolsó biztosnak és hivatalosnak mondható létszámjelentés szerint 1920. március 15-én 1877 internált személyt őriztek Hajmáskéren.⁷⁸¹ Az objektumra azonban a hadseregnek is szüksége volt, ezért aztán vissza is vették azt 1920 tavaszán.⁷⁸²

Ezzel párhuzamosan – vagyis 1920 áprilisában – jött létre a „Magyar Királyi Internálótábor Zalaegerszeg”, amely formális megszűnéséig, 1924 júliusáig az ország legjelentősebb, s foglyok szempontjából tán a „legtisztább” tábora volt. Ugyanakkor a tábor korábbi funkciójára utalt, 1923-ig katonák adták őrszemélyzetet, csak ekkor vette át a csendőrség tőlük ezt a feladatot. A belső szolgálatot – a 17329/1922 sz. BM rendelet alapján – nyugállományú, politikailag megbízható (!) rendőrökből kellett megszervezni. Azonban ez a szolgálat átmeneti jellegű volt, vagyis nem számított tényleges szolgálattételnek. A rendőri személyzet kiválasztásánál szempont volt még az életkor (50 év alattiakat kerestek a feladatra), valamint a családi állapot (nőtlennek, özvegynek vagy elválnak kellett lenni). E mellett természetesen külön igazolást felmutatni tudni minden egyes rendőrnek az 1918-1919-es események alatti tevékenységéről.⁷⁸³

Tehát a tábor csak működésének utolsó időszakában volt tisztán a Belügyminisztérium ellenőrzése alatt. Ugyan akkor, az teljesen evidens volt a kezdetektől, hogy a tábor, a barakkok, sőt mi több, az internáltak felszereléséről, ellátásról a belügyi tárcának kellett gondoskodnia. Ennek pontos mikéntjéről csak szórványos forrásain vannak, de a 18596/1921 sz. BM hirdetemény rávilágít a mechanizmusra:

*„A magyar királyi belügyminisztérium 18696/922 szám alatt hirdetményt tesz közzé, mely szerint a zalaegerszegi internáló tábor részére azonnali szállításra 1500 darab takaró, /pokróc/, 1500 darab szalmazsák, 500 darab fej vánkos, 600 rend férfi-/munkás-/ öltöny /zubzony és nadrág, 200 férficipő /bakkancs/, 200 férfiing. 200 férfi alsónadrág és 500 darab evőcsésze /csajka/ szükséges. A belügyminisztérium felhívja a szállítani szándékozó cégeket, hogy írásbeli árajánlataikat, minta csatolásával a belügyminisztérium internáló osztályához folyó hó 20.-éig küldjék be. Budapest, 1921. szeptember 9. A miniszter rendeletéből: Baksa s.k. államrendőrségi tanácsos.”*⁷⁸⁴ Vagyis a Belügyminisztérium – mai szóhasználattal élve - közbeszerzési pályázaton döntött az internáltak ellátásához és a tábor működtetéséhez szükséges mindennapi használati tárgyak beszerzéséről.

⁷⁸¹ Vö. Makóné Buzás Eleonóra: A zalaegerszegi internálótábor, 1916-1924. In: Molnár András (szerk.): Egerszegi Történeti Tanulmányok 2010. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2010. 195. o.

⁷⁸² Érdekeség, hogy Hajmáskéren 1945-46-ban tiszti hadifogolytábor működött.

⁷⁸³ Makóné: i.m. 196. o.

⁷⁸⁴ MTI Napi Hírek, 1921. szeptember 13. 4. o. Forrás:

http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28intern%E1%F3%29%20and%20DATE%3D1920.01.01--1925.01.01_&s=SORT&m=4&a=rec (Letöltés ideje: 2012. 04. 29.)

Mint már utaltam rá, a zalaegerszegi tábor a hajmáskéri szerepét vette át. Ez egybeesett az internálások csúcscsúcsrajárásával, hiszen 1920. június 16-án már 2411 internáltat őriztek az éppen 3 hónapja működő táborban. Ez a feltételezhető indulólétszámhoz képest 534 fős (28%-os) növekedés.⁷⁸⁵ Ugyanakkor tény, hogy az 1920 nyári csúcslétszámot követően folyamatosan és fokozatosan csökkent az internáltak száma: 1920. december 1-én 1538, 1921. május 7-én 1191, 1923. június 14 pedig már csak 775 internáltat őriztek a zalaegerszegi táborban.⁷⁸⁶ A tábor megszűnésekor – 1924 júliusában - pedig az MTI a következőt jelentette:

„...A Népszava július 31,-i számában "Újra internálnak" cím alatt megjelent közleménnyel kapcsolatba, illetékes helyről ezeket közlik:

A cikknek azzal az állításával szemben, hogy 28-30 politikai internált van. még a zalaegerszegi internáló táborban, hivatalos megállapítást nyert, hogy állambiztonsági szempontból mindössze két internált van. Még pedig: özvegy Komlós Béláné és Krausz Simon nevű kommunisták. Ezen kívül egy, név szerint Pleischer Ignác, Hazatérő, volt hadifogoly van ott őrizetben. A táborban lévő összes többi egyénetet közbiztonsági szempontból vették őrizet be.”⁷⁸⁷

A tábor lakóinak jelentékeny része „természetesen” kommunista agitátor és/vagy terrorista volt a hivatalos indoklás szerint, vagyis valamilyen formában részt vettek a Tanácsköztársaság működtetésében. Ezt %-os arányban nehéz lenne minden időpontra vonatkozóan megmondani. Ugyanakkor ismertek az 1921. május 7-ei adatok az internálás okát illetően. E szerint az 1191 főből 550 volt un. „kommunista bűncselekmény” miatt internálva, ami az összes internált 46%-a.

Vélelmezhető, hogy ez az arány – tehát, hogy az internáltak hozzávetőleg fele kommunista múlt vagy cselekedet miatt volt internálva – a Szovjetunióval történt fogolycsere-egyezmény realizálásáig, illetve az internálások felülvizsgálatának elkezdéséig nagyjából általánosan elfogadható. A második legnagyobb internált csoport – legalábbis 1921. május 7-én – a kiutasított idegeneké volt, mintegy 300-320 fő. A harmadik legnépesebb internált csoportot a köztörvényes bűnözők (zsebtolvajok, visszaesők) tették ki, a maguk 230 fős létszámával. Mellettük még 50-60 zugkereskedőt és árdrágítót, 10-15 hazafiatlan magatartásút és 20-25 kémgyanús személyt találhattunk volna egy szemle alkalmával a zalaegerszegi internálótáborban.

1923 februárjában a 794 főből 426 volt köztörvényes bűnöző, vagy legalábbis rovott múltú, illetve 7 árdrágító. Az „államrendészeti szempontból veszedelmesek” száma 126 volt, ami mind abszolút számban, mind arányaiban elmarad az 1921. május 7-ei adatokhoz képest. Az előző adatsorban „ezüstérmes” kiutasított idegenek ekkor a 3. legnagyobb csoportot alkották a maguk 135 fős létszámával.⁷⁸⁸

Mivel magyarázható, hogy viszonylag rövid idő alatt jelentősen csökkent a zalaegerszegi internáló táborban fogva tartottak száma? Egyik, de nem döntő oka, hogy a Szovjetunióval kötött megállapodás értelmében a szovjet területen lévő magyar, illetve magyarországi származású hadifoglyokért cserébe a magyar állam kiadta a

⁷⁸⁵ http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1920_3/KN-1920_3%20412&no=0
Forrás: (Letöltés ideje: 2012. 04. 28.)

⁷⁸⁶ Vö. Makóné: i.m. 203. o.

⁷⁸⁷ MTI Napi Hírek, 1924. július 31., 8 o. Forrás:

http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28zalaegerszegi%20intern%E11%F3%29%20a nd%20DATE%3D1920.01.01--1925.01.01_&s=SORT&m=7&a=rec (letöltés ideje: 2012. április 29.)

⁷⁸⁸ Makóné: i.m. 203-204. o.

magyar kommunistákat a frissen alakult kommunista államalakulatnak. Számos kiadott személy ugyanis a zalaegerszegi internálótábor foglya volt a megállapodás hatályba lépésekor. A teljesség igénye nélkül: Landner Ernő, Szamuely István, Sipos Erzsébet (Corvin Ottó özvegye), vagy a később híressé vált Szántó testvérek.

Azonban sokkal meghatározóbb volt a létszámcsökkenés tekintetében, hogy 1920 novemberétől működött egy, az internálásokat felülvizsgáló bizottság Török István belügyminisztériumi osztálytanácsos vezetésével.⁷⁸⁹ Fontos hangsúlyozni, hogy a 4352/1920 sz. BM rendelet már ekkor is előírta, hogy az internálás kezdetétől számított hat hónapon belül felül kell vizsgálni az ügyet, s javaslatot kell tennie vagy az internálás megszüntetésére, vagy annak további érvényben hagyására. Az összesen 3 fős bizottságban Török mellett még egy ember volt a Belügyminisztériumból (Vay Kázmér miniszteri titkár) és egy az igazságügyi tárcától (Horváth Dániel miniszteri osztálytanácsos). A bizottság munkája – és vélelmezhetően józan belátáson alapuló működése – azt eredményezte, hogy az 1538 internált közül csakhamar 882 főt, vagyis az internáltak 57%-át szabadlábba helyezték.

1921 elején 4 főre bővült a bizottság Rácz József rendőrtanácsossal. A kibővített bizottság tovább folytatta a felülvizsgálatokat, s ennek eredménye képen 1921. február 14-én már csak 314 fő internált volt a táborban. Azonban, mint ahogyan az a fentebbi sporadikus létszámjelentésekből kitűnik, a tavasz folyamán felszaladt 1191 főre. A belügyi vezetés 1921 augusztusában újabb bizottságot küldött Zalaegerszegre, hogy vizsgálja felül az internálásokat. Ennek a bizottságnak Márffy István miniszteri osztálytanácsos volt a vezetője, helyettese pedig Bánó Iván rendőr főtanácsos volt.

A belügyi vezetés felajánlotta a munkáspártoknak, hogy delegálhatnak egy-egy tagot ebbe az új felülvizsgáló bizottságba. Ezt azonban a Szociáldemokrata Párt elutasította, mondván: ők általában elítélik az internálásokat, de egy ilyen lépéssel legitimálnák azt. Vagyis szembemennének egész addigi politikájukkal. A szocdemekkel szemben a Keresztény Szocialista Párt és a Magyarországi Munkáspárt képviseltette magát a grémiumban. Az új bizottság régi vehemenciával fogott munkához, s az internáltak száma újfent elkezdett csökkenni...

Nem túlzás azt állítani, hogy a zalaegerszegi internálótábor kezdetektől a politikai támadások kereszttüzében állt. Az emigránsok és baloldali és liberális sajtó mellett nem egyszer nemzetgyűlési képviselők is élesen támadták a tábort, illetve annak – kisebb-nagyobb botrányoktól sem mindig mentes – működését.⁷⁹⁰ A szociáldemokrata képviselők pedig egyenesen az internálás, mint eljárás pusztá létét tartották elfogadhatatlannak.

Nem mellékes, hogy a jogszolgáltatás szervei, úgy, mint a bírói kar és az ügyészségnek meglehetősen megosztott – s nyilván a személyes politikai nézetektől nem mentes - véleménye volt az internálás intézményrendszerét illetően. A bírók között elterjedt vélekedés volt, ha valaki letöltötte a neki kirótt büntetést valamelyik büntetés-végrehajtási intézetben, akkor internálással ugyan azért a tettért nem büntethető. Azonban az igazságügy-minisztérium nem így ítélte meg az internálást. A minisztérium szerint ugyanis teljesen lényegtelen, hogy valaki elkövette-e az izgatás, a társadalmi

⁷⁸⁹ Vö. Nemzetgyűlési Napló, VI. kötet, Budapest, 1920. 151-155. o.

⁷⁹⁰ Vö. Erődi-Harrach Éhn Kálmán, Szabó József, Szeder Ferenc interpellációit a Nemzetgyűlésben: Forrás: http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1922_10/KN-1922_10%206&no=0 (Letöltés ideje: 2012. 04. 29.)

rend veszélyeztetését stb., hisz ő személyében aggályos, gyanús. Sőt - megy tovább a minisztériumi érvelés-, ha valakit ilyen jellegű cselekményért elítéltek, az szabadulása után is veszélyes.

1922 júliusában már a Budapesti Ügyvédi Kamara nyújtott be felterjesztést az igazságügyi-minisztériumhoz az „*internálás intézményének megszüntetése és az internálótáborok feloszlása*” tárgyában.⁷⁹¹ A BÜK elismerte, hogy a Tanácsköztársaság bukása után szükség volt az internálás intézményére, de amióta a törvényhozás elfogadta az 1921. évi III. tc.-t, azóta az – legalábbis a BÜK szerint – felesleges. A Kamara utalt még olyan általános jogi normákra, mint hogy bűncselekmény elkövetése nélkül nem büntethető senki, illetve hogy egy bűncselekmény elkövetéséért egy szankció szabható ki. Az Igazságügyi-minisztérium a felvetéseket elintézte annyival, hogy az internálótáborok belügyi felügyelet alatt állnak, maga az internálás jogi rendezése pedig kormányzati hatáskör. Ugyanakkor tény, hogy 1922 szeptemberétől a két érintett tárca egyeztetéseket kezdett az internálások felszámolása végett.⁷⁹²

Tapasztalható volt, hogy bár csökkent a politikai okokból internáltak száma, de ezzel paralel nőtt a köztörvényes bűnözők, illetve a vétséget elkövetők száma a zalaegerszegi internálótáborban. Ugyanis nem csak a fővárosi zsebtolvajokat, hanem a prostituáltakat és a közveszélyes munkakerülőket is oda küldték, jó messzire a fővárostól. Mindezek fényében túlzás lenne azt állítani, hogy a zalaiak örültek a tábor fogolyösszetételében beállt változásnak. Mellettük azonban egyre gyakrabban és egyre nagyobb számban tűntek fel nem magyar nemzetiségű, személyazonosságukban nehezen azonosítható emberek is. Ilyen eset volt, amikor „*Az állambiztonsági hatóságokhoz érkezett jelentések megerősítik, hogy a zalaegerszegi internáló táborban körülbelül 150 többnyire horvát nemzetiségű jugoszláv állampolgár van, akiknek, személyazonosságát azonban a jugoszláv kormány nem tudta megállapítani. Internálásuk okát még kevésbé lehetett felderíteni.*”⁷⁹³

Végül az érdekelt felek is belátták: az internálótábor eredeti feladatát ellátta, nem szükséges a további működtetése. Az az ötlet, hogy alakítsák át dologházzá a közveszélyes munkakerülők számára, hamar hamvába halt ideának bizonyult. 1923 májusában már nyíltan arról cikkeztek a lapok, hogy megszüntetik a zalaegerszegi internálótábort. Bár hivatalosan nem jelent meg, de egy újságcikk szerint Rakovszky Iván belügyminiszter 1924. december 15-ei hatállyal megszüntette a zalaegerszegi internálótábort.⁷⁹⁴ Helyén egy esztendő múltán tüdőbeteg-szanatórium létesült.

Internálások és toloncolások 1939 után

A két világháború közti időben stabilan a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak az internálási és toloncügyek, bár előbbit – mint az előbbieken olvashattuk -a

⁷⁹¹ Makóné: i.m. 217. o.

⁷⁹² MOL, K-148, 372-1921, 8-10 o.

⁷⁹³ MTI Bizalmas értesítés, 1923. június 22., 1 o. Forrás:

http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28intern%E1%F3%29%20and%20DATE%3D1920.01.01--1925.01.01_&s=SORT&m=39&a=rec (letöltés ideje: 2012. április 29.)

⁷⁹⁴ Vö. Zalai Közlöny, 1925. január 6. 3. o. és MTI Napi Hírek, 1924. december 6. 26. o. Forrás: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28intern%E1%F3%29%20and%20DATE%3D1920.01.01--1925.01.01_&s=SORT&m=30&a=rec (Letöltés ideje: 2012. 04. 29.)

'20-as évek derekára felfüggesztette a minisztérium. Toloncügyek természetesen voltak a '20-as és a '30-as években folyamatosan, de ezek száma és összetettsége sokáig nem volt különösebben említésre méltó, vagy kiugróan magas. Azonban mindkét esetben alapvető változás következett be a '30-as évek végén. A toloncolás, a toloncolási ügyek száma ugrásszerűen növekedésnek az Anschluss után indult. Csakhamar kiderült, hogy a budapesti toloncház kapacitása kicsi a toloncolásra várók, illetve az eljárás alatt lévő emberek elhelyezésére. Ezért előbb Budapesten, majd az ország több pontján kellett un. kiegészítő toloncházakat (amik egyes esetekben jobban hasonlítottak egy internáló táborhoz) felállítani, hogy – mint az a nevük is mutatja – kiegészítsék a központi toloncházakat. Sok menekült valóban Magyarországon és Magyarországtól várta a menedéket. Az esetek egy jelentős részében ráadásul tudtak valamelyest magyarul, ősi között található volt magyar anyanyelvű is, hisz sokan még a Monarchia idején születtek. Ebből következően sokakban élt remény, hogy tán még a magyar állampolgárságot is megkaphatják...⁷⁹⁵

A másik – sok szempontból kényesebb – belügyi feladat az 1920-as években megszüntetett internálás intézményének újbóli bevezetése, illetve inkább visszaállítása és alkalmazása volt. Mi állt ennek a háttérében? Egyértelműen a háborúra való készülődés, illetve a megnövekedett számú politikai jellegű ügy. Ne feledjük, 1938 márciusától a náci Németország - az Anschlusst követően - közvetlen szomszédja lett Magyarországnak. Hitler és a Wehrmacht prágai bevonulása után létrejött szlovák bábállam pedig tulajdonképpen a németek kreálmanya volt, a Wilhelmstrasse jelentős befolyásával. 1939 augusztusában pedig közvetlen német-szovjet tárgyalások zajlottak le, amelyek eredménye a Molotov-Ribbentrop paktum néven ismertté vált megállapodás volt 1939. augusztus 23-án.

Másrészt látni kell, hogy a '30-as évek Magyarországon az egyre erősödő szélsőjobboldali pártok és mozgalmak adták a legtöbb a munkát a rendőrség illetékes osztályának. Az egyre erőszakosabb, és egyre inkább a nyers erőszak irányába elmozduló szélsőjobboldali mozgalmak ellen a kormányzat is egyre határozottabban igyekezett fellépni, nemkülönben az un. „pángermán” mozgalmak ellenében. Előbbiek németek általi támogatása nehezen bizonyítható, illetve mértéke is nehezen határozható meg, addig utóbbiaknál ez sokkal világosabban látszik. Tulajdonképpen az internálás intézményének bevezetése ezen mozgalmak tagjainak féken tartására, illetve az általuk elkövetett kisebb súlyú bűncselekmények szankcionálására is szolgált. Természetesen, az újból bevezetendő internálás minden illegális mozgalom és párt ellen – így a kommunisták ellen is -, vagy éppen az államhatalommal valamilyen módon összetűzésbe került un. „kisegyházak” (Jehova tanúi, nazarénusok) tagjai ellen is alkalmazható volt, s aztán alkalmazták is.

Az internálás jogi alapját az 1939. évi II. törvénycikk adta.⁷⁹⁶ Önmagában a törvény elemzése is megérne egy külön (jogtörténeti) dolgozatot, de mi a következőkben csak a számunkra fontos, 150. §-át emeljük ki. Ez kimondta:

⁷⁹⁵ Vö.: A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvénnyel! <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5880> (Letöltés ideje: 2012. 05. 06.) és ezen törvény módosításáról (1939. évi XIII. törvénycikk) szóló törvénnyel! <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8107> (Letöltés ideje: 2012. 05. 06.)

⁷⁹⁶ A törvény teljes szövegét lásd: Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096> (Letöltés ideje: 2012. 05. 06.)

„(1) A minisztérium elrendelheti, hogy azokat a személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros, községi illetőségükre tekintet nélkül abból a községből, illetőleg az országnak abból a részéből ki lehet tiltani. Az ilyen személyeket akár tartózkodási helyükön, akár az ország más helyén rendőrhatalósági felügyelet vagy a szükséghez képest rendőrhatalósági őrizet alá is lehet helyezni.

(2) A jelen § alapján rendőrhatalósági őrizet alá helyezett személyeket képességeiknek megfelelő munkára lehet kötelezni.”

A mindenkori miniszterelnökök és a magyar királyi Belügyminisztérium különböző osztályai – az 1939. évi II. törvénycikkre hivatkozva - egyre több internálással kapcsolatos rendeletet és belső utasítást adtak ki. Az 1939. január 2-ai 1/1939. sz. bizalmas jelentés szerint a politikai okból internáltakat a többi internálttól (itt elsősorban ekkor még a lengyel katonai és civil menekültekre kell gondolnunk) külön kell elhelyezni és őrizni. Ez ekkor még csak a budapesti és a nagykanizsai kiegészítő toloncházat érintette.⁷⁹⁷ A jelentés egyben utasította a rendvédelmi szerveket, hogy a politikai internáltakat a jövőben csupán az említett helyekre szállítsák be.⁷⁹⁸

A kitiltás, internálás, rendőrhatalósági felügyelet (röviden: ref.) jogi alapja a 8130/1939 sz. ME. rendelet, illetve a végrehajtása tárgyában kiadott 760/1939 sz. BM. rendelet lettek. Ezeket 1939. szeptember 2-án (!) tették közzé a *Budapesti Közlönyben*. A miniszterelnöki rendelet kimondta: „A rendőrhatalóság azokat a személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okból káros.

a) tartózkodási helyükön rendőri felügyelete alá helyezi, vagy

b) tartózkodási helyükről illetőleg az ország bizonyos részeiről – községi illetőségükre tekintet nélkül – kitiltja és az ország más helyén rendőrhatalósági felügyelet vagy a szükségességhez képest rendőrhatalósági őrizet alá helyezésüket rendeli el.”

A végrehajtási rendelet 1. paragrafusa értelmében a ref.-t, a kitiltást és az internálást első fokon magyar állampolgárokkal szemben az illetékes rendőrhatalóság, míg a külföldiekkel szemben a Belügyminisztérium kebelében működő Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság rendelheti el; de a belügyminiszter minden esetben közvetlenül is intézkedhetett. Fontos volt, hogy a kitiltó határozatokat a belügyminiszterhez kellett felterjeszteni, akinek döntése szuverén volt. A végrehajtási rendelet 3. – 5. paragrafusa magát a ref-et szabályozta. A 3. paragrafus a-tól f pontokban részletezte, hogy mit tehet, illetve nem tehet a ref. alatt álló személy. A lakhelyelhagyási tilalmon és a rendőrségnél kötelező rendszeres jelentkezésen túl további korlátozásokat is tartalmazott. Így a ref. alatt álló személy – az „e” pont szerint - nem adhatott fel táviratot, nem használhatta a távbeszélőt, postai küldeményei pedig rendőrhatalósági ellenőrzés alatt álltak.

⁷⁹⁷ Internálótábor 1939 után hosszabb-rövidebb ideig működött Barcsan, Bácskatorpolyán, Garanyban, Sárváron, Mosonmagyaróváron, Ricsén, de a német megszállás után Budapesten a Röck Szilárd utcai rabbiképző intézetben és a Csepel szigeten, az un. Horthy ligetben is. A Magdolna és a Páva utcai zsinagógák pedig egyszerre voltak kisegítő toloncházak és internálótáborok. Sajnálatos, de a táborokról kevés primer forrásanyag maradt meg, így például az internáltak létszámáról is csak roppant sporadikus adatokkal rendelkezünk. Ezen táborok történetének megírása jelen tanulmány keretibe nem fért bele, de a készülő disszertáció részletesen foglalkozik vele a szerző.

⁷⁹⁸ MOL, K-149, 167. doboz, 1944-1-5999, 54 o.

Az „f” pont értelmében pedig: „*eltítható attól, hogy a rendes környezetéhez tartozó személyeken kívül mással érintkezzék; a másokkal való érintkezés csak a rendőrhatalóság kivételes engedélyével és ellenőrzéssel megbízott személy jelenlétében mehet végbe.*”

A rendelet 6-tól 10. paragrafusáig az ideiglenes őrizetbe vételt szabályozta. Ezt az eljárást azon személyekkel szemben alkalmazták, akik ellen tiltási határozat hoztak, de az még nem emelkedett jogerőre, illetve a végrehajtásig is ilyen, ideiglenes őrizetbe kellett venni az adott személyt. A rendelet pontosan szabályozta, hogy az őrizetes milyen tárgyakat vihetett magával, miket kellett a hatóságnak átadnia, és miket adhatott át a vele közös háztartásban élő személynek. Az átvett értéktárgyakról és pénzről pontos listát kellett készíteni, és a legközelebbi adóhivatalban, mint letéti pénztárnál, kellett letétbe helyezni.⁷⁹⁹

A 8. paragrafus ugyanúgy korlátozta az őrizetes kommunikációs lehetőségeit, mint a ref. esetében a 3. paragrafus e pontja. Különbség volt azonban a ref.-hez képest, hogy „*Az őrizetbe vétel esetén katonai karhatalmat lehet igénybevenni.*” A rendelet 9. paragrafusa kimondta: „*(1) Az őrizetbe vétel tizenöt napnál tovább nem tarthat. Ha ez alatt az idő alatt a tiltás ügyében hozott határozat jogerőre nem emelkednék, a tiltott személyt ideiglenes elhelyezés végett a legközelebbi internálótáborba kell szállítani; az ilyen személyt az internálótáborban a jogerős határozattal rendőrhatalósági őrizet alá helyezett személyektől el kell különíteni.*

(2) Ugyancsak internálótáborba kell szállítani azokat is, akikre vonatkozólag a tiltást kimondó jogerős határozatot bármilyen okból nem lehet végrehajtani.”

A rendeletszakasz végén a 10. paragrafus kimondta, hogy amennyiben valaki sikeresen fellebbezett és nem tiltották ki a Magyar Királyság területéről, akkor az őrizetbe vételt azonnal meg kell szüntetni. Végül a 11-től a 19. paragrafusig a rendőrhatalósági őrizet alá helyezés, vagyis az internálás szabályozását tették közzé. A végrehajtási rendelet az internálás jogi processzusán kívül szabályozta, hogy hol lehet internálótábor, annak milyen feltételeknek kell megfelelnie.

A rendelet számos pontban pontosan körülírta az internált személy mozgását korlátozó szabályokat, de ugyanakkor számos megengedő szakaszt is tartalmazott. Így például, akit internáltak, attól – nemre, korra és vallásra való tekintet nélkül – újlenyomatot vettek és adataival együtt bekerült a központi nyilvántartásba.

Hasonlóan a ref. illetve az ideiglenes őrizetbe vétel alatt lévő személyekhez a külvilággal való kommunikációjukat korlátozták, illetve tiltották (távbeszélő használata, távirat feladása). Ugyanakkor a hatalom tisztában volt azzal is, hogy egy-egy internálótáborban sokféle ember jöhet össze nem, kor, értelmi szint stb. szempontjából. Így a 13. paragrafus előírta: „*...Ügyelni kell arra, hogy büntetlen előéletű személyek rovott előéletű személyekkel egy helyiségben ne őriztessenek. Az elhelyezésnél lehetőleg figyelmet kell fordítani az internált személyek műveltségi fokára és társadalmi állására.*”

Az internálás azonban – és ez talán ellentmondásosan hangzik – bizonyos jogokat és lehetőségeket is biztosított az internáltaknak, amelyek szoros

⁷⁹⁹ Marosán György még MSZMP adminisztratív KB titkárként is pozitívumként emlegette, hogy a „horthysta” rendőrök minden leadott személyes tárgyát pontosan visszaadták, amíg az ÁVH például soha nem adta vissza neki a letartóztatásakor elkobzott jegygyűrűjét. Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956-1990.* Budapest, Corvina – 1956-os Intézet, 2008. 99. o.

összefüggésben voltak az egyéb kötelezettségekkel. A rendelet 16. paragrafusa kimondta, hogy „Az internáltakat képességeiknek megfelelő, testi épségükre nem ártalmas munkára kell alkalmazni.”. Addig a 17. paragrafusban a következőt olvashatjuk: „...Az ellátás költségeit az őrizetbe vett, illetőleg internált személy saját vagyonából vagy keresetéből köteles fedezni. Térítés nélküli közellátásban csak az a munkaképtelen személy részesíthető, akinek vagyona, jövedelme egyáltalán nincs és akinek eltartására köteles és képes hozzátartozója sincs.”

Ugyanezen paragrafusban engedélyezték az internáltaknak, hogy saját pénzükből élelmiszert vásároljanak, illetve e célból hozzátartozóik is küldhettek pénzt. Ez természetesen a különböző visszaélések és feljelengetések melegágya lett. A végrehajtási rendelet talán legfontosabb passzusa azt szabályozta, hogy az internálás mikor tekintendő megszüntnek, illetve hogy ki szüntetheti meg. A 18. paragrafus 1. bekezdése kimondta:

„Kötelesek az illetékes hatóságok a hatósági területről történt minden internálást hat hó elteltével hivatalból felülvizsgálni és amennyiben a felülvizsgálás időpontjában az internálásra alapul szolgált ok megszűnt vagy a körülményeknél fogva az internálásra már nincs szükség, kötelesek az internálás megszüntetését kimondó s az erről szóló határozatot az ügyiratokkal együtt felülvizsgálás végett a belügyminiszterhez felterjeszteni. Ilyen esetben az internálást megszüntető határozat a belügyminiszter jóváhagyásával válik jogerőssé.”

A rendelet azonban tett egy finom különbséget a szerint, hogy az internálást ki rendelte el. Ugyanis ugyanezen paragrafus 2. bekezdése ekként fogalmazott: „Azokban az ügyekben, amelyekben az internálást kimondó határozatot a belügyminiszter hozta meg, hat hónap elteltével kötelesek az illetékes hatóságok az internálás további fenntartása vagy megszüntetése végett a belügyminiszterhez az ügyiratok egyidejű felterjesztésével indokolt javaslatot tenni.”

A rendeletet záró vegyes rendelkezések közül a 21. paragrafus érdemel még különösebb figyelmet, amely gyakorlatilag anyagi értelemben felelőtlené teszi a magyar államot: „A rendőrhatalom felügyelet alá helyezés, az ideiglenes őrizetbevétel, a kitiltás és rendőrségi őrizet alá helyezés (internálás) kérdésében tett hatósági intézkedések következtében szenvedett vagyoni hátrányokért kártérítés nem jár.” Végül ezen végrehajtási rendelet mellékleteként egy 17, jórészt személyes adatokra épülő kérdésszöveg áll „Nyilván tartó Lapot” is közzé tettek. Mindez ekkorra már „csak” kiegészítette, vagy ha úgy tetszik teljesebbé tette az amúgy is széleskörű magyar nyilvántartórendszer-halmazt.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy egy létező rendszer (kitoloncolás) felfuttatásának és egy régebbi az újbóli bevezetésének lehettünk tanúi a '30-as évek végén, a II. világháború kitörésekor. Ugyanakkor rögzítenünk kell, hogy szemben az I. világháborút követő évek zűrzavarával, ekkor a jogi és felelősségi rendszer szabályozott volt, valamint a jogszabályi háttér is megalkották hozzá.

A megalkotott rendeletek viszonylag részletesen szabályozták mind az ügymenetet, mind pedig a jogokat és kötelezettségeket. Ugyanakkor a rendeletek voltak annyira egzakta – hasonlóan a törvényekhez -, hogy azok nem csak egy konkrét csoport (pl.: kommunisták) ellen voltak alkalmazhatóak, hanem mindenki ellen, akit a hatalom veszélyesnek ítélt. Ugyanakkor, mint ahogyan azt később látni fogjuk, a toloncolás és az internálás bizonyos esetekben összemosódott, s a források alapján nem

lehet mindig egyértelműen eldönteni, hogy egyes személyeket miért internáltak, másokat pedig miért toloncoltak ki.

Végül van az internálások - és jegyezzük meg, a toloncolások - tekintetében egy közös pont, ami az I. világháború utáni zűrzavaros időkhöz képest szintén tisztább és egyértelműbb. Nevezetesen azáltal, hogy a Belügyminisztérium kezében voltak ezek a kényes ügyek, egyértelmű volt, hogy a toloncolások és az internálások lebonyolítása a rendőrség feladata és hatásköre. Ők felügyelik a toloncházat, a kisegítő toloncházakat és az internálótáborokat, szemben például egykoron a zalaegerszegi internálótáborral, ahol sokáig csendőrök őrizték az objektumot. Az azonban, hogy ezeket a feladatokat hogyan, milyen szervezeti struktúrában és milyen szakmai színvonalon hajtották végre, már egy másik kérdés volt.